

9. Мелетинский Е. М. Миф и двадцатый век. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/melet10/16.php. 10. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский. – М.: Восточная литература, 2006. – 406 с. 11. Морина Л. П. Семиотика ритуализированных поведенческих форм культуры: автореф. дис. ... доктора филос. наук: 24.00.01 – теория и история культуры / Л. П. Морина. – СПб., 2008. – 42 с. 12. Недавня О. В. Конфесійне життя України як вияв особливостей її культурно-цивілізаційної природи. – Режим доступа: http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/40886/. 13. Панченко А. А. Христовщина и скопчество: Фольклор и традиционная культура русских мистических сект. – Режим доступа: lib.rus.ec/b/355422. 14. Петр (Мещеринов), игумен. Проблемы воцерковления. – Режим доступа: <http://kiev-orthodox.org/site/churchlife/1484/>. 15. Саган О. Н. Православ'я в його інституційному розвитку: історіософський аналіз: автореф. дис. ... доктора філос. наук: 09.00.11 – релігієзнавство / Олександр Назарович Саган – К., 2004. – 47 с. 16. Тайлор Э. Б. Первобытная культура. Пер. з англ. / Э. Б. Тайлор. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с. 17. Элиаде М. Избранные сочинения. Очерки сравнительного религиоведения / М. Элиаде. – М.: Ладомир, 1999. – 488 с. 18. Элиаде М. Священное и мирское / М. Элиаде. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1994. – 143 с.

Yurii Boreyko

RITUALISM AS ATTRIBUTES OF EVERYDAY LIFE BELIEVERS' UKRAINIAN ORTHODOXY

This article analyzes the components of everyday ritualism ukrainian orthodox believers. Updating myth and ritual play its dominance of ritual and ceremonial aspects of the orthodox religion considered as a source of ritualism. In view of the textual nature of everyday communication of these components it accompanied by a loss, mutual binding and enrichment.

Key words: *Ukrainian Orthodoxy, ritualism, myth, ritual, text, everyday life.*

Віктор Мишков (м. Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ ЕСХАТОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ СТАРООБРЯДЦІВ БІЛОКРИНИЦЬКОЇ ІЄРАРХІЇ

У статті автор показав, що у процесі еволюції старообрядництва в Україні як соціокультурного та релігійного феномену сформувалися особливі есхатологічні уявлення. На основі релігієзнавчого аналізу есхатології українських старообрядців Білокриницької згоди встановлено, що есхатологічний світогляд – це основа старообрядницького вчення в Україні. Етика, побут старообрядців ґрунтуються на вченні про кінець світу.

Ключові слова: *старообрядці, церковний розкол, есхатологія, Білокриницька згода, мирська аскеза.*

Актуальність дослідження визначається тим, що на межі ХХ–ХХІ ст. відновлюється інтерес до вітчизняної релігійної культури, активізується релігійна діяльність, легалізуються заборонені раніше християнські конфесії, відкриваються перспективи у різноманітних міжконфесійних відносинах. Старообрядницькі громади, витіснені радянською владою із суспільного життя, долаючи наслідки довготривалого квазіатеїстичного експерименту, активно долучаються до цього процесу. У таких умовах стає актуальним дослідження специфіки есхатологічних поглядів українського старообрядництва як самодостатнього структурного елемента релігійної культури України.

Для есхатології старообрядництва в Україні характерними є наступні ознаки: відправним моментом їх мислення було есхатологічне вчення про Третій Рим і єдність руського православ'я, з якого випливало, що відречення від старої віри символізує собою прихід у світ Антихриста; уявлення про непорушність та непогіршеність руських церковних обрядів, котрі стали прирівнюватися до догматів; неминучість близького кінця світу зумовлює важливість проблеми спасіння душі кожної людини, першим кроком до якого було перебування у лоні старообрядницької церкви, а другим – постійне дотримання християнського віровчення [2, с. 94].

Взагалі доля людини після смерті трактується старообрядцями по-різному: як покарання та вічні муки або як очищення та вічне життя. Історичний вектор

есхатологічного розуміння скеровані у майбутнє. В основі уявлень про «життя – смерть» лежить оптимістична віра про нове відродження людства через оновлення. У одному з переказів про загибель світу стверджується, що серед врятованих обов'язково буде чоловік та жінка, котрі започаткують нову епоху людства.

Зауважимо, що така позиція пояснювалася старообрядцями власним вченням про Друге пришествя та Страшний Суд, який обов'язково відбудеться після загибелі Антихриста. Специфічною особливістю старообрядництва в цей час стає протиставлення «віруючих, котрі отримають вічне життя», тобто старообрядців та решти людей – «мирського світу», які потрапили в полон до Антихриста і піддалися його спокусам [4, с. 67].

Акцентуємо увагу на тому, що есхатологічні погляди старообрядців не були новими для історії християнства в цілому, ні для Русі зокрема, але в старообрядництві вони отримали нове звучання, стали основою віровчення. Основне завдання старообрядців – дотримуватися віри та настанов предків, зберігати чистоту церковної общини до Другого пришествя. З розмови з керівником Бершадської старообрядницької громади Павлом стає відомо, що для старообрядців в Україні і тепер однією з головних книг залишаються «Дияконові відповіді», в яких розкриваються есхатологічні уявлення старообрядців.

Зауважимо, що з часом погляди старообрядців трансформувалися і тепер вони вважають, що царство Антихриста все – таки ще не наступило на землі, однак світ Антихриста постійно оточує людей у духовній площині і спокушає їх до скверни. Водночас заперечується осуд чужих гріхів, оскільки всі згрішили і можна лише спокутувати власні провини.

Автор спілкувався із представниками Бершадської громади старообрядців. Майже усі вони підтвердили, що зовнішній світ гріховний априорі, тому що в ньому постійно порушуються заповіді Господні: «От ми в місті живемо, побачимо людину, а осуджувати її не варто, це великий гріх ... Говоримо: от п'яний іде, он як напився, або он іде вся нафарбована в короткій спідниці – несвідомо осуджуємо незнайомих людей, а цього робити не можна – гріх. Тому що, хто не осуджує, того і Бог не осудить» [2, с. 98].

Зазначимо, що ще на початку ХХ століття старообрядці в Україні вважали, що цивілізаційні здобутки цього світу є гріховними і на них лежить «бісівський слід». Зокрема, Кольцов Максим Захарович, старообрядець, житель села Біла Криниця Чернівецької області Глибоцького району 1924 р. народження говорив, що «бабуся моя більш, чим 90 років прожила, а в лікарню не зверталась, вважала, що гріх; радіо проводити не давала, мовляв усе це від нечистого».

Від Суржикової Софії Купріянівної, також жительки села Біла Криниця, 1923 р. народження дізнаємося, що її батько вважав, що з «приходом Антихриста світ зміниться – будуть залізні коні ходити по полях, а повітря окутають ланцюги, кораблі літати будуть». Також заборонялося робити щеплення дітям, оскільки воно порушує цілісність людського тіла – творіння Господнього.

Однак з часом під впливом зовнішніх чинників старообрядці трансформували власні уявлення про гріховне і дозволене та почали визнавати здобутки прогресу: наприклад у багатьох членів Бершадської громади старообрядців у будинках є не лише телевізор, але й комп'ютер, вони користуються мобільними телефонами, під час хвороби звертаються до лікарні, навіть почали пити чай, каву, хоча ще у 60-х рр. ХХ ст. пиття чаю вважалось гріхом. Старообрядці стали розуміти, що в глобалізованому суспільстві вони не можуть дотримуватися добровільної ізоляції і мимоволі будуть порушувати Божі заповіді [6, с. 4].

Саме тому старообрядці і дотепер вважають, що у Господа існує список, у якому записані добрі і погані вчинки кожної людини. «Всі у списках будуть, тому що у кожної людини є гріхи». За уявленнями старообрядців, саме цими списками користуються Господь та Антихрист для визначення місця людини в загробному житті: пекла чи раю. Констатуємо, що, незважаючи на певний песимізм, для віруючих

існує можливість покращити власне становище – прийняти сповідь перед смертю. «Нам грішим, обов'язково потрібно сповідатися перед смертю – щиро покаятися у власних гріхах та просити прощення, можливо, Господь і простить деякі гріхи».

Таке розуміння сповіді старообрядці пояснюють біблійним сюжетом про розп'яття Христа: один із розбійників говорить, що «ми справедливо засуджені і належну плату за вчинки свої беремо – Цей же жодного зла не вчинив. І сказав до Ісуса: «Згадай мене, господи коли прийдеш у Царство своє» (Луки 23, 41–42) [1, с. 490]. Він у Бога прощення попросив, і саме розбійник першим із людей увійшов у Царство Небесне. Крім сповіді, необхідно постійно молитися за померлого, замолювати його гріхи в мирському житті. Все це підготовлює людину до Великого суду і Кінця світу.

Провісником Кінця світу і Великого суду будуть природні катаклізми та соціальні кризи. Так, прихожанин храму Покрову Божої Матері, міста Бершадь, Погребняк Віктор Андрійович, говорить, що перед кінцем світу «Буде два роки спеки, а потім два роки повені і війна – людей залишиться мало, після цього піде вода вогняна по землі і поділить землю на три аршини, залишиться лише один аршин – менше метра, а все решта вигорить, бо все у скверні».

Як бачимо, роль вогню символічна. Адже вогонь в уявленнях старообрядців виступає очисною силою, котра знищить усе живе, що схильне до гріха. Зі слів пана В. Погребняка стає зрозуміло, що в основі такого уявлення лежить апокриф Одкровення Петра, за яким «Під час Страшного суду по землі потече вогняна ріка, яка очистить землю від гріха, і море стане вогнем і під небом буде незгасиме полум'я».

Після очищення землі від людських гріхів настане Друге пришествя, Бог зійде на землю, щоб творити Страшний суд. На небі з'явиться Хрест господній і Бог на своєму престолі почне судити людей. Старообрядці вважають, що людей на Суді буде дуже багато "маковому зернятї не буде де впасти ": всі живі одразу помруть, а мертві встануть на Суд.

Однак сам Суд не буде тривалим: Господь грішників поставить по ліву руку, а праведників по праву, бо все вже про всіх знає. Коли Суд закінчиться, то Антихрист ланцюгами потягне грішників до себе, а праведники залишаться з Господом [3, с. 260].

Зазначимо, що у старообрядців і дотепер зустрічаються неканонічні уявлення про Страшний Суд. Наприклад, Юров Дмитро Михайлович, старообрядець міста Бершадь 1927 р. народження, стверджує, що "коли Суд буде, Господь запитає тебе: "Чи віриш в Єдиного Бога Отця". Якщо скажеш: «Вірю», то маєш прочитати молитву «Вірую», або «Господи Ісусе», або «Богородицю». Після закінчення Страшного Суду, за поглядами старообрядців, праведні не потраплять у рай, а залишаться на очищеній землі: "Стара земля вигорить і наросте нова земля, біла як сніг, на ній квіти будуть, тварини – всього буде в достатку і всі праведники залишаться жити на ній, а грішники будуть під землею – там сирість, бруд і муки».

Варто сказати, що старообрядці з часу розколу живуть очікуванням кінця світу, гострота есхатологічних очікувань може бути відмінною у різних тлумаченнях. Однак, усі вони мають спільну рису – постійне очікування кінця світу, стало причиною того, що старообрядці повірили у власну богообраність.

Вони почали вважати, що Бог визначив їх як праведників, від яких залежить доля світу. Саме старообрядці повинні дотримуватися усіх заповідей Господніх і підтримувати благочестивість на землі: «Якщо на землі будуть старообрядці то вона ще буде існувати, якщо старообрядці пам'ятатимуть про своє призначення, то бог може продовжити термін існування світу»

Таким чином, для есхатології старообрядництва в Україні характерними є наступні ознаки:

Відправним моментом їх мислення було есхатологічне вчення про Третій Рим і єдність руського православ'я, з якого випливало, що відречення від старої віри символізує собою прихід у світ Антихриста.

Уявлення про непорушність та непогрішимість руських церковних обрядів, за яким обряд прирівнювався до догмату.

Неминучість близького кінця світу вкрай важливою робить проблему спасіння власної душі, першим кроком до якого було перебування в лоні старообрядницької церкви, а другим – постійне дотримання християнського віровчення.

Отже, есхатологічний світогляд – це основа старообрядницького вчення в Україні. Етика, побут старообрядців ґрунтуються на вченні про кінець світу. Ми можемо простежити наступну закономірність – старообрядницьке есхатологічне вчення дотримується суворої послідовності подій, котрі приведуть до кінця світу. Найголовнішою ознакою майбутнього кінця є становлення царства Антихриста на Землі. Настання Другого пришествя буде супроводжуватися такими ознаками, як технічний прогрес, природні катаклізми, екологічні проблеми. Але найголовніша ознака, що буде свідчити про настання останніх днів, – це соціальні кризи: війни, демографічні проблеми, втрата моральності та релігійності, інформанти відмічають, що в кінці світу «багато вір в одну об'єднують, але правди не буде».

Акцентуємо увагу на тому, що джерелами есхатологічних уявлень старообрядців виступають книги, на які постійно посилаються інформанти, але, на жаль, точних назв книг нам не вдалося встановити. При аналізі есхатологічних уявлень старообрядців, стало зрозуміло, що в їх основі лежить апокриф «Откровення Петра», хоча безпосередніх посилань на це джерело не було. У цілому потужний заряд месіанізму, апокаліптизму та міленаризму, який надихав старообрядництво у період Середньовіччя та Нового часу, постійно впливав на історичне буття означеної соціальної групи, пропонуючи більш «правильні» та «праведні» проекти світоупорядкування, хоча водночас містив значний потенціал утопізму. У новітній час нонконформізм апокаліптизму та міленаризму старообрядництва особливо виявляв себе, особливо на етапі переходу від II – до III тис., як своєрідна експертиза сучасних тенденцій розвитку.

Таким чином, соціально-філософський аналіз релігійної свідомості старообрядців засвідчує морально-духовну деградацію суспільства; констатує неминучість загибелі даного земного порядку; говорить про те, що перехід у майбутнє лежить через катастрофи й кризи; неминучість поділу людства на тих, хто загине, й тих, хто врятується в результаті здійснення Страшного Суду, через який буде будуватися майбутнє; прихід майбутнього буде супроводжуватися приходом Месії, тобто Божественної Надособистості, Світового Учителя, що відокремить тих, хто зможе увійти в Царство Боже, від тих, кому це не буде дозволено; міститься вчення про порятунок (сотеореологію), тобто розуміння, яким чином буде відбуватися процедура порятунку. Наявність даних ідей у структурі релігійної свідомості відрізняє релігію від філософської системи, етичної доктрини, від будь-якого вільного витвору людського розуму.

Список використаних джерел

1. Біблія / [Переклад прот. Івана Огієнка]. – Українське Біблійне товариство, 2002. – 1377 с.
2. Диаконovy ответы. – Н. Новгород. Приложение к журналу «Старообрядец». – 1906. – 8, XXII. – 294 с.
3. Доля старообрядства в XX – на початку XXI ст.: історія і сучасність. – К., 2011. – 560 с.
4. Иванова Т. А. Из истории Белокриницкой иерархии: сборник / Т. А. Иванова. – М., 2007. – 200 с.
5. Мазницький Б. Феномен есхатології: релігійний та культурно-історичний аспекти: автореф. дис. канд. філософ. наук: 09.00.11 – «Релігієзнавство» / Б. Ю. Мазницький. – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2007. – 20 с.
6. Рябокляч Т. І. Монастир... у зоні відчуження / Т. І. Рябокляч // Сільські вісті. – 6 лютий 2009.

Victor Myshkov

**FEATURES ESCHATOLOGICAL IDEAS MODERN UKRAINIAN BELIEVERS
BELOKRINITSKAYA HIERARCHY**

In this article author showed that the evolution of the old believers in Ukraine as socio-cultural and religious phenomenon formed special eschatological idea. Based on the analysis of religion eschatology Ukrainian believers Belokrinitskaya consent, established that the eschatological outlook – is the foundation of the old believer teaching in Ukraine. Ethics and life of old believers is based on the doctrine of the end of the world.

Key words: *old believers, church split, eschatology, Belokrinitskaya consent, asceticism.*

Олександр Бродецький (м. Чернівці)

**РОЗУМІННЯ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОЇ ПРИКЛАДНОЇ ЕТИКИ ВІРЯНАМИ
ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ ТА УГКЦ (НА ПРИКЛАДІ БУКОВИНИ)**

У статті аналізуються результати релігієзнавчо-соціологічного дослідження громадської думки вірян низки конфесій Чернівецької області щодо актуальних проблем прикладної етики. Увагу сфокусовано на позиції представників традиційних церков східної обрядової традиції. Визначено спільну світоглядно-ціннісну платформу поглядів у цих громадах і водночас обмірковано суть та причини відмінностей у баченні парафіянами різних церков проблем сучасної прикладної етики.

Ключові слова: *прикладна етика, науково-технічний прогрес, традиційні церкви, біоетика, екологічна етика, соціально значуща активність*

Стрімкий і ціннісно колізійний розвиток науки та технологій новітнього часу, новації в організації праці та суспільного облаштування, виникнення цілої низки раніше не знаних сфер професійної активності зумовили постання специфічної царини етичного знання – прикладної етики, що обмірковує ті суперечності, антиномії, виклики, котрі виникають в суспільно значущих сферах практичної життєдіяльності людей.

Незнані в попередні епохи технології впливу на природу, біосферу, соціум, саму людину викликають в багатьох не лише захват від інтенсивного розширення можливостей людства, а й стурбованість щодо духовних наслідків такого інтенсивного «долання» людиною власних меж. Бо ж уже зараз стають очевидними катаклізми екологічного, техногенного, антропологічного характеру. Технологічні і соціоінженерні новації викликають неоднозначну моральну реакцію, довкола них полемізують носії різних світоглядних традицій, вони стають предметом наукового осмислення та проблематизації. Дедалі частіше науковцями констатується: «Наприкінці ХХ ст. людство усвідомило, що запаси природних органічних видів палива, життєво важливих копалин й екологічних ресурсів планети не безмежні. Тому продовжувати попередні тенденції – це без альтернативи вести людство до колапсу» [1, с. 114]. Найбільш актуальними серед прикладних моральних колізій видаються проблеми екологічної та біомедичної етики, адже від їх розв'язання багато в чому залежить те, якими бути людині й планеті в майбутньому.

Звісно ж, не залишаються осторонь осмислення актуальних проблем прикладної етики й носії релігійного світогляду, представники тих чи інших конфесій. Усвідомлення цієї обставини спонукало до релігієзнавчо-соціологічного дослідження у громадах п'яти релігійних конфесій Буковини (УПЦ, УПЦ КП, УГКЦ, Церкви адвентистів сьомого дня та громади юдеїв). У даній же доповіді проаналізуємо результати дослідження в громадах східно-християнської обрядової традиції – двох гілках українського православ'я та УГКЦ. Православні організації і нині становлять більшість в конфесійній мережі Буковини – 53, 4 %, що, зокрема, констатує в одному з найновіших досліджень релігієзнавець та соціолог В. Докаш – [2, с. 136]). На основі розробленої нами концепції дослідження, використовуючи тематичну анкету та питальник для інтерв'ю з лідерами громад, збиранням емпіричної інформації з теми